

УДК 371.134+372

Наталія Савченко

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО ІМІДЖУ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

У статті обґрунтовано необхідність визначення методологічних засад досліджуваного процесу – формування професійного іміджу майбутнього вчителя початкової школи в процесі викладання психолого-педагогічних дисциплін. Враховуючи класичні основи організації професійної підготовки майбутніх учителів та сучасні процеси її модернізації, обґрунтовано загальнонаукову та конкретно-наукову методологію дослідження. Охарактеризовано методологічні підходи формування професійного іміджу майбутнього вчителя початкової школи: системний, синергетичний, культурологічний, середовищний, акмеологічний та особистісно-діяльнісний.

Ключові слова: методологічні підходи, формування професійного іміджу, професійна підготовка майбутнього вчителя початкової школи.

В статье обоснована необходимость определения методологических основ исследуемого процесса – формирование профессионального имиджа будущего учителя начальной школы в процессе преподавания психолого-педагогических дисциплин. Учитывая классические основы организации профессиональной подготовки будущих учителей и современные процессы ее модернизации обоснованно общенаучную и конкретно-научную методологию исследования. Охарактеризованы методологические подходы формирования профессионального имиджа будущего учителя начальной школы: системный, синергетический, культурологический, средовый, акмеологический и личностно-деятельностный.

Ключевые слова: методологические подходы, формирование профессионального имиджа, профессиональная подготовка будущего учителя начальной школы.

In the article the necessity of determining the methodological foundations of the test process – the formation of a professional image of the future elementary school teacher in the teaching of psycho-pedagogical disciplines. Considering the classical foundations of the organization of professional training of future teachers and modern processes of modernization reasonably general scientific and specific scientific research methodology.

General scientific basis for the study of formation of professional image of the future elementary school teacher in the teaching of psycho-pedagogical disciplines represented by systemic and synergetic approach, from the perspective that the training process is studied as a pedagogical self-organizing system, and professional image as a holistic and structured phenomenon created

in the course of pedagogical interaction of subjects and ensure their self-improvement. Specifically, the scientific basis of the study of the formation of a professional image of the future elementary school teachers justified cultural, environmental, akmeologicheskogo and student-activity approaches.

Key words: *methodological approaches, the formation of professional image, professional training of future elementary school teacher.*

Сучасні вимоги до підвищення якості професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи спонукають науковців до концептуальної організації освітньої взаємодії в умовах вищого педагогічного навчального закладу. Важливою умовою її реалізації є орієнтація на обґрунтування і дотримання методологічних засад досліджуваного процесу. Адже, методологічні основи педагогіки – це науковий фундамент, що допомагає дослідникові пояснити досліджувані педагогічні явища і розкрити закономірності їх функціонування і розвитку [4, с. 42].

Методологічні засади моделювання педагогічних процесів представлені у дослідженнях С. Архангельського, В. Безпалько, В. Вознесенського, Б. Гершунського, В. Караковського, В. Краєвського, Л. Новікової, В. Семиченко, Д. Чернишевського, Л. Фрідмана та ін.

Проблеми підготовки вчителя початкової школи, зокрема методологічні аспекти її організації, розвитку провідних якостей та компетенцій майбутнього фахівця, досліджували: Н. Бібік, В. Бондар, Т. Грітченко, Л. Коваль, О. Комар, С. Мартиненко, О. Матвієнко, І. Осадченко, Л. Петухова, О. Савченко, Л. Хоружа, О. Ярошинська та ін.

Окремі аспекти методології формування професійного іміджу фахівця представлено у вітчизняних та зарубіжних дослідженнях О. Бекетової, О. Горовенко, Л. Данильчук, Ю. Дзязевич, А. Калюжного, А. Кононенко, І. Ніколаєску, О. Перелигіної, Н. Тарасенко та ін.

Однак, наукові розвідки, в яких би комплексно обґрунтовувались методологічні підходи формування професійного іміджу майбутніх учителів початкової ланки освіти та були розроблені способи забезпечення цього процесу у вищих педагогічних навчальних закладах, ще не проводилися. Метою нашої статті є обґрунтування методологічних основ успішної організації процесу формування професійного іміджу майбутнього вчителя початкової школи в процесі викладання психолого-педагогічних дисциплін.

Загальнонаукова основа дослідження формування професійного іміджу майбутнього вчителя початкової школи в процесі викладання психолого-педагогічних дисциплін, на нашу думку, має бути представлена системним та синергетичним підходами, з позиції яких процес професійної підготовки досліджується як педагогічна самоорганізована система, а професійний імідж як цілісний та структурований феномен, що створюється у процесі педагогічної взаємодії суб'єктів та забезпечує їх самовдосконалення.

Як відомо, у рамках системного підходу, професійна підготовка

характеризується як складна відкрита педагогічна система. Відносно самостійні компоненти цієї системи мають досліджуватися у взаємозв'язку та розвитку, а їх зміни трансформують систему (В. Безпалько, Б. Гершунський, П. Гусак, В. Загвязинський, В. Краєвський, Н. Олехович, А. Тряпціна, В. Шадріков та ін.).

Удосконалення процесу формування професійного іміджу майбутнього вчителя початкової школи в умовах професійної підготовки фахівця на засадах системного підходу забезпечує правильність постановки наукової проблеми в змістовному і методичному аспектах, дозволяє задати єдину логіку побудови і розгортання всієї підготовки фахівця – від постановки цілей і конструювання змісту та засобів до перевірки ефективності роботи з реалізації завдань, зокрема формування професійного іміджу.

Системний підхід як методологічна основа дослідження дав можливість, по-перше, розглянути формування професійного іміджу як нову і обов'язкову складову професійного становлення вчителя, що має на меті підготовку до іміджетворчої діяльності, що охоплює систему сформованих мотивів, знань, умінь та здатностей, які забезпечують у процесі педагогічної взаємодії створення позитивного професійного іміджу і його коригування з метою удосконалення професійної діяльності; по-друге, охарактеризувати процес формування професійного іміджу, зокрема його цілі, зміст, шляхи, засоби, умови та результат також як єдине ціле, що відтворено у моделі досліджуваного процесу.

У рамках системного підходу процес професійної підготовки майбутнього вчителя початкової школи та його складова формування професійного іміджу даного фахівця характеризується ознаками: наявність сукупності елементів; взаємозв'язок елементів; наявність рівня цілісності; ієрархічність, субординаційні зв'язки; зв'язок із зовнішнім середовищем тощо.

Отже, на основі системного підходу у руслі нашого дослідження здійснено: охарактеризовано сутність та компоненти професійного іміджу вчителя початкової школи та готовності до його формування як складного інтегрованого утворення; виявлено місце процесу формування професійного іміджу у системі фахової підготовки фахівця та психолого-педагогічних дисциплін у змісті її реалізації; теоретично обґрунтовано модель формування професійного іміджу майбутнього вчителя початкової школи в процесі викладання психолого-педагогічних дисциплін. Також необхідно визначити педагогічні умови ефективності застосування запропонованої моделі як складової системи підготовки майбутніх учителів початкової школи.

Будь-яка система, функціонуючи, самоорганізовується, що спонукає до застосування синергетичного підходу у дослідженні педагогічних систем, процесів, явищ (В. Андрєєв, В. Аршинов, В. Буданов, Е. Князєв, В. Коржуєв, О. Мариновська, А. Попков, І. Пригожин, Г. Рузавин, Г. Сазоненко та ін.).

Синергетика як науково-філософський принцип, що розглядає

природу, світ як самоорганізовану комплексну систему [2, с. 9], забезпечує реалізацію підходу, застосування якого у пізнавальній і практичній діяльності досліджує діяльність відкритих нерівнозначних і нелінійних систем із метою вивчення їх самоорганізації та саморозвитку.

Синергетичний підхід акцентує увагу на нестабільності як природному стані функціонування системи формування професійного іміджу майбутніх учителів у процесі професійної підготовки, зокрема психолого-педагогічних дисциплін, на множинності й невизначеності шляхів її розвитку залежно від різночинних умов, які на них впливають. Що зумовило в контексті нашого дослідження виокремити та теоретично обґрунтувати доцільність реалізації моделі досліджуваного процесу за певних педагогічних умов, а також врахування моментів самоорганізації.

На синергетичній основі досліджуваних процесів наголошує Г. Сазоненко: «Освітні та виховні процеси, що відбуваються у процесі професійної підготовки майбутніх учителів, являють собою синергетичний феномен, у центрі якого особистість студента – майбутнього фахівця. Ці процеси мають нелінійну структуру та самоорганізуючий, творчий характер. При цьому синергетичний підхід спрямовує дослідника не на подолання хаосу в навчально-виховному процесі, а на необхідність зробити його творчим на основі ідеї самоорганізації [5, с. 358].

Отже, синергетичний підхід утверджує ідею самоорганізації процесів що досліджуються, а також акцентує увагу на важливості активізації власних сил та здібностей майбутнього вчителя, ініціювання індивідуальних освітніх траєкторій та шляхів розвитку готовності до створення професійного іміджу.

Конкретно-наукові засади дослідження процесу формування професійного іміджу майбутніх учителів початкової школи, на наш погляд, варто представити культурологічним, середовищним, акмеологічним та особистісно-діяльнісним підходами.

Культурологічний підхід як загальнонауковий метод дослідження у теорії і практиці педагогічних досліджень, у якості провідного положення включає розуміння, аналіз об'єкта як культурного явища або процесу [3]. Феномен культури є ключовим у розумінні й поясненні сутності людини, її свідомості й життєдіяльності, зокрема у дослідженні професійного іміджу як соціокультурного та педагогічного феномену.

Культурологічний підхід у дослідженні процесу формування професійного іміджу майбутнього вчителя являє собою сукупність положень й організаційно-педагогічних заходів, спрямованих на забезпечення умов для оволодіння майбутнім педагогом змісту педагогічної культури і розвитку вчителя як її суб'єкта.

З позицій культурологічного підходу, який представлений у працях М. Алексеєва, А. Асмолова, Є. Бондаревської, О. Газмана, І. Ісаєва, І. Котова, В. Серікова, Я. Турбовського та ін., формування професійного іміджу майбутнього вчителя як складова професійного навчання представляє

собою соціокультурний інститут, покликаний реалізувати гуманітарну, культуротрансляційну, культуротворчу функції, а також практику культурного розвитку особистості вчителя, його культурної самоідентифікації. Основні компонентами цього розвитку виявляються у зовнішніх та внутрішніх атрибутах професійного іміджу вчителя початкової школи.

Отже, культурологічний підхід як наукова методологія нашого дослідження дозволить забезпечити зв'язок майбутнього фахівця з культурою як системою цінностей педагогічної діяльності та реалізувати нові аспекти професійної підготовки – формування готовності до створення професійного іміджу, виступаючи в якості фактора, що об'єднує професійні й особистісні аспекти загальнокультурного розвитку вчителя початкової ланки освіти.

Дослідження педагогічних процесів на основі середовищного підходу представлено у працях В. Караковського, Р. Кассіна, М. Коробова, Ю. Мануйлова, Л. Новікової, В. Орлової, Л. Панченко, Н. Селіванова, Л. Циганова, О. Ярошинської та ін.

«Методологічними регулятивами середовищного підходу в дослідженні педагогічних проблем виступають: 1) можливість досліджувати ситуацію розвитку особистості студента «ззовні», в більш широкому плані, не обмежуючись рамками академічної аудиторії; 2) розгляд освітнього середовища як джерела особистісного досвіду та детермінанти установок, стимулів, факторів розвитку особистості; 3) розкриття механізму впливу середовища через конкретні ситуації (тобто едукативні ситуації, що затребує прояв особистісної позиції, роль самого суб'єкта у відборі факторів навколишнього середовища, що утворюють світ його особистісного досвіду)» [6, с. 384].

Середовищний підхід у реалізації процесу формування професійного іміджу майбутнього вчителя початкової школи зміщує акценти дослідження із взаємодії педагога та студента на їх взаємодію з освітнім середовищем, ресурси якого стають основою професійного становлення, формування ціннісних орієнтацій та когнітивно-діяльнісних компонентів підготовки. Усвідомлення середовищної взаємодії в умовах професійної підготовки майбутнього вчителя забезпечує осмислення його учасниками (студентам) себе як суб'єкта освітнього середовища, який в майбутньому реалізує свої професійні задачі на основі аналогічної суб'єкт-суб'єктної взаємодії в освітньому середовищі початкової школи.

Акмеологічний підхід є інтегративним у дослідженні педагогічних процесів, оскільки його реалізація забезпечує спрямованість на високий результат професійної підготовки фахівця, що є співзвучним з компетентнісним підходом та передбачає досягнення вершин професійної зрілості «акме», що не можливо без саморозвитку та самовдосконалення.

Праці К. Абульханова, О. Антонової, В. Агапова, В. Вакуленко, А. Деркача, О. Дубасенюк, В. Зазикіна, Н. Кузьміної, В. Максимової, Л. Степанової та ін. репрезентують досвід зарубіжної та вітчизняної

акмеології, яка вивчає людину, що розвивається як індивіда, особистість, суб'єкта праці у процесі високопрофесійної діяльності.

Акмеологічний підхід, на думку О. Антонової, – базисна узагальнююча категорія, що передбачає сукупність принципів, прийомів, методів наукового дослідження, які дозволяють вивчати й вирішувати наукові та практичні проблеми в обсязі їх реального онтологічного буття [1, с. 18].

Суть акмеологічного підходу у дослідженні процесу формування професійного іміджу майбутнього вчителя полягає у:

– вивченні особистості майбутнього фахівця як цілісного феномена в єдності її суттєвих сторін (зовнішніх та внутрішніх атрибутів професійного іміджу);

– орієнтації особистості на постійний саморозвиток і самовдосконалення, корекції характеристик, що визначаються як базові у сприйманні іміджу представника педагогічної професії, прагненні високих результатів та життєвих успіхів;

– організації іміджетворчої діяльності педагога на всіх етапах професійного становлення, створенні необхідних умов для самореалізації її творчого потенціалу тощо.

За умов застосування акмеологічного підходу домінуючу роль відіграє проблематика розвитку компонентів готовності майбутніх учителів початкової школи до формування професійного іміджу як вихідного рубежу для їх вдосконалення, що здійснюється впродовж усього професійного життя.

Зазначене робить важливим застосування особистісно-діяльнісного підходу у дослідженні процесу формування професійного іміджу майбутнього вчителя початкової школи. Методологічні основи його реалізації представлені у контексті двох складових: особистісного зорієнтованого компоненту (В. Загвязинський, Л. Кондрашова, В. Лозова, Л. Мітіна, А. Мудрик, С. Смірнов, В. Сластьонін, А. Хуторський, І. Якиманська та ін.) та діяльнісного (С. Гончаренко, Д. Ельконін, В. Загвязинський, О. Леонтьєв, В. Кудіна, В. Попков, С. Рубінштейн та ін.).

Особистісний підхід розглядають як важливий психолого-педагогічний принцип, в основу якого покладено сукупність вихідних теоретичних положень про особистість та способи, засоби і шляхи її розвитку, що створюються у процесі гуманістичної освіти. Діяльнісний підхід у педагогічних дослідженнях спрямований на утвердження провідної ролі навчальної взаємодії у професійній підготовці фахівця, а основними її характеристиками визнано: суб'єктність учасників взаємодії, їх активність та професійну спрямованість.

Психолого-педагогічні дисципліни, що входять у програму підготовки майбутнього вчителя початкової ланки освіти, мають суттєвий потенціал у формуванні компонентів їх готовності до створення професійного іміджу, а застосування діяльнісного підходу може забезпечити ефективність цього процесу на засадах суб'єктності, компетентності та технологічності.

Отже, застосування особистісно-діяльнісного підходу у дослідженні процесу формування професійного іміджу майбутнього вчителя початкової школи забезпечить індивідуалізацію професійної підготовки, проектування особистісної траєкторії становлення зовнішніх та внутрішніх атрибутів професійного іміджу педагога, створення педагогічних умов реалізації моделі формування професійного іміджу майбутніх вчителів в процесі викладання психолого-педагогічних дисциплін, що сприятимуть розвитку особистості студента як суб'єкта професійно-освітньої діяльності.

Узагальнюючи зазначимо, що використання обґрунтованих методологічних засад формування професійного іміджу майбутнього вчителя початкової школи в процесі викладання психолого-педагогічних дисциплін, на нашу думку, дозволить забезпечити новизну дослідження та підвищити якість підготовки майбутнього фахівця.

Перспективи подальших наукових досліджень вбачаємо в експериментальній перевірці дієвості моделювання процесу формування професійного іміджу майбутнього вчителя початкової школи в процесі викладання психолого-педагогічних дисциплін на основі обґрунтованої методології.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антонова О. Є. Акмеологічний підхід до визначення сутності педагогічної обдарованості / О. Є. Антонова // Акмеологія – наука ХХІ століття: матеріали ІІІ Міжнар. наук.-практ. конфер. / За ред. В. О. Огнев'юка. – К. : Київськ. ун-т імені Бориса Грінченка, 2011. – С. 17–22.
2. Величко Л. Синергетичні характеристики навчального процесу / Л. Величко // Біологія і хімія в школі. – 2006. – № 3. – С. 9–10.
3. Гайсина Г. И. Культурологический подход в теории и практике педагогического образования : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.08 / Гайсина Гузель Иншаровна. – М., 2002. – 366 с.
4. Осадченко І. І. Технологія ситуаційного навчання у підготовці майбутніх учителів початкової школи : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.09 / Осадченко Інна Іванівна. – Умань, 2013. – 538 с.
5. Сазоненко Г. С. Педагогіка успіху (досвід становлення акмеологічної системи ліцею) / Г. С. Сазоненко. – К. : Гнозис, 2004. – 684 с.
6. Ярошинська О. Методологічні засади проектування освітнього середовища професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи / Олена Ярошинська // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології / гол. ред. А. А. Сбруєва. – Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2014. – № 7 (41). – С. 380–389.